

Ds. L.J. Geluk, Rotterdam

Hij is opgestaan, Hij is hier niet

Marcus 16:6

Hij was daar wel, in het graf, in de dood.
Hij is daar niet meer, niet meer in het graf, niet meer in de dood.
Jezus de Christus, de Messias in het graf, in de dood.
Jezus, de Zoon des mensen, Gods Zoon in het graf, in de dood.
Zijn vrienden hadden dat voor onmogelijk gehouden.
Zij hadden zich voor die gedachte afgesloten.
Hoewel Hij meermalen had gezegd dat het zo ver komen zou.
Het kruis, het toppunt van verachting en lijden – zij wilden daarvan niet horen.
De dood, het einde van Zijn goede woorden en weldadige daden – daar wilden zij niet aan.
Nu het alles werkelijkheid is geworden, zijn zij verslagen.
De Meester is gestorven en begraven.
Met een wending houden zij geen rekening.
Dat deden Jezus' vijanden wel.
Vandaar het zegel op het graf, de wachtters erbij.
Maar dit alles is het laatste niet.
Het lijden, de strijd, het offer, is het laatste niet.
Het is een doorgang tot de heerlijkheid.
Wie bij God behoort, moet in deze wereld lijden.
Wie als geen ander bij God behoorde, moest als geen ander lijden.
Maar als het lijden volbracht is, Gods wil en het woord van Israëls profeten vervuld zijn, de dood zijn werk heeft gedaan, dan is het woord aan God.
Hij spreekt Zijn "ja" en "amen" op het gehele leven op aarde van Zijn Kind.
Het "neen" van deze wereld is voor haar een voldongen feit.
Maar niet voor God.
Hij roept Zijn Kind tot leven.
Hij wekt Het op en Jezus staat op.
Niet om tot het oude leven terug te keren, maar om in het nieuwe leven in te gaan.
Door lijden, kruis en dood voert Zijn weg tot heerlijkheid.
Die weerloos leed en in verlatenheid stierf, blijkt Overwinnaar.
Zijn geloof is niet beschaamd.
Op de Paasmorgen staat Hij in het glorielicht.
Hij, de Levende, die Zich genoemd heeft: de Opstanding en het Leven.
Onpeilbaar diep is het lijden dat Hij vrijwillig op Zich nam.
Onvoorstelbaar zijn de vreugde en de eer die de Vader Hem schenkt.
Daarvan spreekt als eerste Gods bode in de vroegte van de Paaszondag.
Dit hoorden de vrouwen bij het graf, zij het eerst.
Daarvan jubelden de leerlingen: de Heer is waarlijk opgestaan.
Dit belijdt en daarvan zingt en daarvoor dankt de Kerk der eeuwen.

Inhoud

Hij is opgestaan, Hij is hier niet Ds. L.J. Geluk, Rotterdam	p. 57
Kohlbrugge over het Heilig Avondmaal T. van Es, Alblasterdam	p. 58
"Jezus, mijn kind, Jezus..." Hans en Sophie Scholl en de Weisse Rose Dr. H. Klink, Hoornaar	p. 60
Groen van Prinsterer als Europeaan Drs. J.G. Barnhoorn, Nunspeet	p. 63
Begraafplaats Mevrouw H. ter Horst, Katwijk aan Zee	p. 64
Conferentie	p. 64

Een woord van Blaise Pascal

Jezus kon tegen de pijn en de eenzaamheid van de hel in die nacht. Zo redde Hij zichzelf en de hele mensheid

De dag rijst rood in het verschiet,
de hemel zingt het hoogste lied,
de aarde juicht uit alle macht,
de hel barst los in jammerklacht.

Omdat de Koning komt en stoot
de deuren open van de dood,
bevrijdend uit de lange nacht
het volk dat in het duister wacht.

Die lag besloten met een steen,
een wacht soldaten er omheen,
stijgt uit het graf en triomfeert
in al zijn pracht. De Heer regeert.

Nu zijn de tranen en de pijn
voorbij. De dood zal niet meer zijn.
Een stralende engel kondigt aan:
De Heer is waarlijk opgestaan.

Wij bidden, Heer van al wat leeft,
die ons het feest van Pasen geeft.
bevrijd ons toch van alle nood,
en van het woeden van de dood.

U, Heer, zij alle heerlijkheid,
die uit de dood verrezen zijt.
U met de Vader en de Geest
zij lof voor eeuwig op het feest.

Naar *Aurora lucis rutilat* (Ambrosius?)
vert. J.W. Schulte Nordholt
Gez. 171 van Gezangboek Ev. Broedergemeente

T. van Es, Alblisserdam

Kohlbrugge over het Heilig Avondmaal

In een van de handschriften die in mijn bezit zijn, vond ik onderstaand gedeelte van Kohlbrugge dat handelt over het Heilig Avondmaal. Ik heb het uit het Duits vertaald en weet niet beter of het is nog nooit in druk verschenen.

Als wij tot het Heilig Avondmaal komen, dan hebben wij goed te overdenken, wat wij dan doen. Wij moeten en mogen daarbij de Heere gedenken. Onze Heere, toen Hij nog op aarde was en wel in de nacht, toen Hij verraden werd, deed het volgende: Hij nam het brood, brak het en zei: "Neemt, eet, dat is Mijn lichaam, ..." Toen zij gedankt hadden, nam Hij de beker en zei: "Drinkt allen

daaruit, deze beker is het Nieuwe Testament in Mijn bloed ..."

Onze Heere zei verder, dat wij Hem moesten gedenken, zo dikwijls wij dit Avondmaal zouden houden. Hem gedenken is: Zijn dood gedenken, daarvan spreken en daarin volharden, totdat Hij komt. Als wij nu dit brood nemen, dan moeten wij overdenken, dat er een gemeenschap is van dit brood met het lichaam van Christus en een gemeenschap van deze beker met Zijn bloed. Gemeenschap wil hier zeggen, dat het brood en de beker gesteld of opgenomen zijn in de belofte.

Het wil zeggen, dat de Heere onder zulke tekenen Zelf tegenwoordig is met Zijn liefde, goedheid, Geest, genade en heerlijkheid als Middelaar van het eeuwige Verbond, en dat Hij ons onder het genot van deze tekenen ons zwakke geloof bevestigen en ons de volgende waarheden verzekeren wil:

1. Dat wij aan al de gevolgen en vruchten van Zijn lijden en sterven deel hebben.
2. Dat Hij ons deze gevolgen en vruchten ook deelachtig maakt en ons deze toerekent en schenkt door de Geest des geloofs.
3. Dat Hij dezelve ons geeft en mededeelt, zodat wij één geheel met Hem worden naar ziel en lichaam.

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom,
Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Drs. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout,
Dr. M. Verduin en Ds. I.J. Wisse.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar,
tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 19,50 per jaar

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 44.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

Nu is het echter vanzelfsprekend, dat niemand zich om zulke gemeenschap, vruchten en gevolgen zal bekommeren, dan wanneer hij hongerig en dorstig is naar de genade. In dit opzicht heeft een ieder, die zich aan deze tafel wil begeven, zich te beproeven en moet goed ter harte nemen Wie hier Gastheer is, welke spijzen Hij hier laat opdienen en wat Hij van de gasten verlangt. Voor een ieder, die hier niet het lichaam en bloed des Heeren onderscheidt, is het gebruik of het eten en drinken ervan tot een oordeel.

Die hier goed onderscheidt, zal zich kennen aan deze drie stukken:

1. Erkenntis van zijn zonden en ellende en een mishagen daarover aan zichzelf.

2. Dat hij zijn vertrouwen enkel en alleen zet op Gods verbondsbelofte, op het offer en de gerechtigheid van Christus en wel voor zichzelf en met loslating en overgave van zichzelf.

3. Een oprechte gezindheid God en zijn naasten lief te hebben.

Men keert zich oprecht en ongeveinsd af van alle zonden en wendt zich oprecht tot de Heere. Dit is ook noodzakelijk om het Avondmaal tot zijn troost te gebruiken.

Derhalve zullen degenen die met opzet de zonden aan de hand houden en hun naasten aanstoot geven, vermaand worden zich ditmaal te onthouden. Zij die geen smart en berouw over hun zonden gevoelen, geen droefheid naar God hebben, gedragen zich niet als gelovigen. Deze spijs en drank is alleen voor de gelovigen, die roepen: "Ik geloof, Heere, help mijn ongelooft!"¹

Ondertussen staat het vast, dat de gelovigen – en zij alleen – door zich te beproeven met deze drie stukken, aangevochten worden. Daarom moeten zij onderwezen worden over zulke aanvechting en moet hun moed gegeven worden.

Bovendien zullen wij het doel van de Heere niet missen, wanneer wij deze drie stukken in verbinding brengen met de woorden van de Heere: "Doe dit, zo dikwijls u het doet, tot Mijn gedachtenis":

1. Wat onze zonden en ellende aangaat: Al onze zonden heeft Hij gedragen.

2. Wat ons vertrouwen aangaat: De Vader heeft Hem gezonden, Hem gezalfd en ook verhoogd.

3. Wat onze gezindheid aangaat: Het verbond van eeuwige genade is met alle goederen des heils van dit verbond in de dood van de Heere voor ons bekrachtigd. Hij zal het doen.

Waarom kunnen en zullen wij het nu weten, dat wij tot dit genadeverbond behoren? Zeker niet daaraan, wat wij in ons bevinden, maar alleen daaraan, wat de Heere gedaan heeft en nog steeds doet, aan de tekenen

die Hij geeft en wat Hij daarbij zegt en belooft. Zo wekt Hij ons op tot een hartelijk vertrouwen, wijst ons ook de bron aan, schept en geeft het ons uit deze bron, waar het uitkomt en opborrelt, zodat er wederzijdse liefde is, voor zover wij van plan zijn zulke liefde te betrachten. *Sed sursum corda!* Maar de harten naar boven! En niet getwijfeld, ook niet aan de tekenen blijven hangen! Het geloof houdt zich vast aan het Woord der belofte dat Hij, de Heere, Zich voor ons overgegeven en Zijn bloed voor ons vergoten heeft.

Deze belofte wijst ons niet naar het brood, niet naar de beker, maar

1. naar het kruis,

2. naar Boven, naar het heiligdom van God en naar de hemel,

3. deze belofte geeft ons de troost van Zijn Heilige Geest, dat wij, Zijn leden in Hem, het Hoofd, volmaakt zijn, dat is: naar de maat van de Wet zijn, in Hem al de volheid hebben en uit Hem alle volheid, genade voor genade, verkrijgen en ontvangen.

Want Hij verschijnt voor de Vader met het overgegeven lichaam en het vergoten bloed, en maakt ons Zijn vlees en bloed deelachtig tot vernieuwing van onszelf, tot wederzijdse liefde. Door deze Geest deelt Hij ons Zichzelf mee en al datgene, wat aan en in Hem is.

11 augustus 1860.

H.F.K.

¹ Marcus 9: 24.

Bericht voor de abonnees

Het vorige nummer van "Ecclesia" is helaas dagen te laat bij u aangekomen. Dit is veroorzaakt door ziekte bij *Boekencentrum*, waar de kopij voor de drukker wordt opgemaakt.

De redactie biedt u hiervoor haar verontschuldigingen aan en hoopt dat dit niet spoedig weer zal gebeuren.

“Jezus, mijn kind, Jezus...”

Hans en Sophie Scholl en de *Weisse Rose*

Aandacht voor Sophie Scholl

Nu de tijd van Pasen, 5 mei en van belijdenisdoen weer is aangebroken, wil ik de lezers graag iets vertellen over een film, die recentelijk ook in Nederland te zien is. Een collega maakte me er enkele maanden geleden op attent. Toen hij dat deed was de film alleen in Duitsland te zien. Nu gebeurt het zelden dat ik naar een film kijk. Ik gun me er de tijd niet voor en van veel films geldt dat ze me niet kunnen boeien. Afgaande op wat mijn collega me zei, maakte ik dit keer een uitzondering en bestelde ik de film zelfs in Duitsland om hem op een DVD-speler te bekijken.

Een goed jaar geleden deed ik dat ook met de film over Von Stauffenberg en diens aanslag op Adolf Hitler. Dat was een zeer waarheidsgetrouwe film, over een zeer gewetensvol man, die, om vele levens te redden verschillende aanslagen beraamde op Hitlers leven. Ze mislukten allemaal. Zoals te vrezen was, heeft hij zélf het er niet levend afgebracht. Op de achtergrond van deze aanslagen figureerde ook Dietrich Bonhoeffer, die als theoloog ingestemd had met de poging om Hitler te elimineren. Zou de film over Sophie Scholl even indrukwekkend zijn?

Het is overigens opmerkelijk dat dergelijke films, met grote historische betrouwbaarheid, in Duitsland zoveel aftrek vinden. Zo weet ik dat ook over de laatste dagen van Hitler een aangrijpende en waarheidsgetrouwe film gemaakt is, mede gegrond op het laatste boek van Christian Graf von Krockow, *Hitler und seine Deutschen*.

Het is alsof deze films en boeken in een behoefte voorzien. De Duitser van nu wil kennelijk met het recente verleden in aanraking komen. Dat is begrijpelijk. Documentaires, films en boeken als deze laten aan een generatie die de oorlogstijd niet meegemaakt heeft, zien wie Hitler was. Ze brengen de Duitse bevolking in aanraking met de raadselachtige en griezelige vraag wát Hitler bij hun voorouders zo populair maakte. Maar ook en wellicht vooral: deze films laten zien dat er ook ándere Duitsers waren, moedige mensen, die het tégen Hitler opnamen. Zo Von Stauffenberg. Zo was het ook met Sophie Scholl en haar broer Hans Scholl en de andere leden van de verzetsgroep de *Weisse Rose*. Ik noem de namen van de kerngroep, al was het alleen maar om hen ook een keer in ons blad te eren: Alexander Schmorell, Hans Scholl, Christoph Probst, Sophie Scholl, Willi Graf en professor Kurt Huber.

Een gewaagde onderneming

De film die ik dus ging zien, heeft zonder overdrijven een diepe, ja onuitwisbare indruk op me gemaakt. En dat om verschillende redenen.

Allereerst om de moed van deze kerngroep en vooral van Hans Scholl en zijn jongere zus Sophie. Want, wat zij ondernamen was uiterst riskant: ze drukten midden in de oorlog vlugschriften en verspreidden die in München, waar zij studeerden, onder hun medestudenten. En dat om hun de ogen te openen voor de leugens van Hitler, om ze te vertellen welke vreselijke dingen er gebeurden door Duitse SS-ers, o.a. in Rusland en om ze te wijzen op de verschrikkingen van de vernietigingskampen. Het bestaan van deze kampen werd door tal van geruchten bevestigd. Maar... men deed alsof men het niet hoorde. Aanvankelijk omdat men zich niet kon indenken dat ze bestonden, later, omdat men er de moed niet voor had om ertegen te protesteren. Dat laatste was immers vuurgevaarlijk.

Hans Scholl, Alexander Schmorell en Sophie Scholl waagden het wél! Hun gedrag was uiterst riskant. Na het afdrukken van het vierde pamflet was Hans, de gedreven maar ongeduldige leider van de groep, zelfs onbesuisd. Terwijl Duitsland en meer dan de helft van Europa nog in de ijzeren greep van Hitler was, wilde hij de vlugschriften op het terrein van de universiteit verspreiden, door ze neer te leggen bij de trappen in de grote hal, waar álle studenten langs kwamen. En dát met de bedoeling om een shock teweeg te brengen. Érgens moest men toch beginnen met de passieve weerstand tegen Hitler!

Terwijl hij en zijn zus in het universiteitsgebouw bezig zijn met het neerleggen van de pamfletten stoot Hans een hele stapel ervan van een ballustrade af. Ze dwarrelen het trappengat in. Juist op dat moment gaan de collegelazen open. Consternatie alom! In het gedrang proberen Sophie en Hans weg te komen. Tevergeefs. Ze worden opgemerkt door een ijverige nazi-conciërge. Ze worden opgepakt en direct weggevoerd voor verhoor. Aanvankelijk ontkennen ze betrokkenheid, maar huiszoeking brengt zoveel aan het licht dat het hun en anderen op de doodstraf komt te staan.

Het verhoor

Eigenlijk gaat de film vooral over het verhoor van Sophie

Scholl en dát maakt nu juist de film zo aangrijpend en zo leerrijk en troostend. Van de verhalen die werden afgenomen, zijn volledige verslagen bewaard, zodat je in de film een letterlijk verslag hebt, van hoe het toen is toegegaan! Uit de ondervragingen blijkt zonneklaar waaróm deze jonge vrouw en haar broer het nazi-regime durfden te trotseren en waaróm ze hun leven ervoor over hadden: het was óm de eer van Duitsland te redden. Sophie Scholl zei tijdens het verhoor: "Iemand moest er toch ergens mee beginnen!"

Waar men, als men het verhoor op de voet volgt, diep van onder de indruk komt, is de geestkracht van deze jonge, tengere vrouw. Tijdens het urenlange verhoor door haar ondervrager, die door en door getraind is in ondervragingstechnieken, geeft ze geen krimp. Ze blijft alert en houdt de vaardigheid om te antwoorden, ook als de vragen achter elkaar op haar worden afgevuurd. Ze antwoordt snel en adequaat en dat zelfs op de meest priemende vragen van haar 'belager'. Daardoor geeft ze geen moment de indruk dat ze onzeker is. Zo brengt ze de man die tegenover haar zit tot woede-uitbarstingen. Even later herstelt hij zich en probeert hij haar met minzame en ironische vragen tot verkeerde uitspraken te verleiden. Toch weet ze de indruk te wekken dat zij en haar broer niet schuldig zijn. En even lijkt het er zelfs op dat ze met de schrik vrijkomen.

Toen echter door de huiszoekingen bij Hans thuis plotseling zoveel aan het licht kwam, vielen ze alsnog door de mand. Het bleek Sophie dat haar broer bekend had. Toen gaf ook zij ruitertlijk toe: ik heb het gedaan. Tot verbazing van haar ondervrager liet ze er gelijk op volgen: "...en ik heb er geen spijt van!"

De verhoren zijn dan niet ten einde. Ze gaan door omdat men te weten wilde komen wat Sophie Scholl en de anderen bewogen had om zo'n 'schandelijke daad' te verrichten. Wat dreef hen om dit te doen?

Welnu, dit brengt ons bij het indrukwekkendste gedeelte van de laatste dagen van het leven van Sophie Scholl. Het is namelijk zo dat de ondervrager zelf, die heel wat gewend is en aanvankelijk zijn woede over haar moed niet verbergen kon, langzamerhand onder de indruk komt van haar standvastigheid en vooral van haar gelóóf! Dat leidt ertoe dat de manier van vragen begint te veranderen. Hij doet zelfs moeite om haar verontschuldigungen in de mond te leggen en waar hij eerst in woede ontstak als hij merkte dat zij hem om de tuin leidde, wordt hij nú geagiteerd als ze geen pardon wil vragen en niet wil erkennen dat het een vergissing was. Hij gebruikt zijn professionele manier van vragen om haar ertoe te brengen dat ze afstand neemt van de *Weisse Rose*. En dát om haar te redden! Er komt een

moment dat hij haar bijna vraagt, ja smeekt om afstand te nemen van haar daden. Maar... ze weigert!!

Ze spreekt onomwonden uit dat haar *geweten* het haar belet om uit lijfsbehoud te liegen waar het gaat over waarheid en recht. En de waarheid is dat het Hitler-regime op leugen en bedrog steunt en alle vorm van vrijheid en geloof in de weg staat! Het is onverenigbaar met datgene waar Duitsland op gebouwd was: het recht en het christelijke geloof!

Ontroering maakt zich meester als we ons realiseren wat er op het spel stond – een jong leven dat in de knop zal worden gedood. Dat is de ene kant. De andere kant is wat zij zelf naar voren brengt: Duitsland kán de oorlog die op leugen en geweld gebaseerd is niet winnen, als er recht is. En er is recht, dat zal zegevieren. Dat heeft ze geleerd. En daarom staat zij, dit weerloze meisje, aan de goede kant en al die anderen niet! Ter wille van het voortbestaan van waarheid, fatsoen, eer en geloof moest dit gezegd worden, zo zegt ze zelf. Het is de echo van de gesprekken die ze met Hans gevoerd heeft, die daarin doorklinkt. Zijn overtuiging en zijn doorzettingskracht heeft ze zich eigen gemaakt.

Het einde

De film eindigt nog ontroerender dan hij vanaf het begin al is. Het is duidelijk dat de ondervrager, waar zij zo vastberaden en uitgesproken is, niets voor haar kán doen. Wat een tragiek: hij is door haar aan het twijfelen gebracht, maar heeft het er niet voor over om te breken met het systeem. Hij zou haar willen helpen, haar, die hij zelf tot een bekentenis gedwongen heeft!

Ze wordt afgevoerd naar haar cel. Daar is nog een andere gevangene, een vrouw. Ze hebben al meerdere gesprekken gevoerd en proberen elkaar te steunen. Zij moet het geweest zijn, die verteld heeft hoe Sophie Scholl er in de uren die nog restten van haar leven, aan toe was. Dat zij naar het raam hoog in de cel toegelopen is, waarvandaan de blauwe hemel te zien viel. En zij moet verteld hebben hoe zij uit het diepst van haar ziel tot Christus sprak, zich realiserend dat haar einde gekomen was. Zo stond ze daar, zuchtend, vol verdriet en vol van vragen, maar van binnen zeker. Zeker daarvan dat ze een goede belijdenis had afgelegd en zeker van haar Heiland en zijn nabijheid.

Zij werd veroordeeld. Het vonnis werd nog dezelfde dag voltrokken (22 februari 1943).

Het einde duidt op het begin

Het leven van Sophie Scholl – zij is maar 22 jaar geworden – eindigt door en door christelijk. Het mooie is dat in de laatste uren van haar leven heel duidelijk naar voren komt waar het begin ligt, het begin van dit einde. Ik

bedoel: het einde maakt duidelijk wat ten grondslag lag aan de oprichting van de verzetsgroep: deze wilde door het verspreiden van de vlugschriften de nazi-ideologie ontmaskeren en het Duitse volk als door een klarenstoot wakker roepen. De lethargie van de Duitsers, vooral van de kerk, was Hans een doorn in het oog. Het kan toch niet zo zijn dat iedereen zwijgt!

Waar het begin ligt van het innerlijke verzet van o.a. deze beide mensen, Sophie Scholl en haar broer Hans wordt heel duidelijk gemaakt in de laatste minuten van hun leven. In deze minuten mochten zij hun ouders zien. Ze waren naar het gebouw gekomen waarheen hun kinderen waren afgevoerd. Dit voor een laatste ontmoeting. Sophie Scholl wordt uit haar cel gehaald. Daar staan ze. Dichtbij gekomen, grijpen ze elkaar vast. Daarna staren ze elkaar seconden lang in de ogen, terwijl ze niets zeggen. Met tranen in de ogen kijken ze elkaar aan. Dan zegt de vader, bemoedigend en vol vaderlijke teerheid: "We zijn trots op jullie!" Zij knikt instemmend. Ze had niet anders verwacht. Hun vader was anti-nazi. Dan spreekt de moeder. Ze vat de arm van haar dochter en zegt met diepbewogen stem: "Kind..., Jezus, ja Jezus...!" Het is meer dan duidelijk. Dit is de climax. Dáár wordt dé naam genoemd uit kracht waarvan zij handelden...!!

En één iemand is stil getuige van wat hier gebeurde, zo blijkt enige seconden later: het is de ondervrager, die haar straks nog één keer in de ogen ziet, op een afstand, vol machteloosheid en schaamte, om dán zijn blik neer te slaan

Ze spreekt nog met een luthers predikant, een innemende man, die begaan is met haar. In de cel bezoekt hij haar. Zij ontvangt Gods zegen. Nog even krijgt ze, tegen het protocol in, Hans te zien en Willi Graf, die tijdens de verhoren psychisch knakte en tijdens de rechtszitting de beruchte Roland Freisler om genade gevraagd had. Er is geen sprake van verwijt in zijn richting, ook bij Hans niet, die juist zo ongebroken was geweest. Aan hem had zijn zus zich opgetrokken. Hij, 25 jaar, had zijn 'rechter'... en de zaal die stampvol officieren zat, toegeroepen: "Wacht maar: eens staat u hier, waar wij nu staan."

Bij dit laatste zien van elkaar mochten ze van een sigaret proeven. De een legde een arm om het middel van de ander. Ze keken elkaar vol mededogen en moedig aan. In de ogen lag uitgedrukt: wij hebben geen spijt! Gód is er. We zijn een goed spoor gegaan. Zó sterven ze. Een valbijl maakt een einde aan deze kostbare levens...

Wat een indrukwekkend levenseinde! Wat een zegen dat de filmproducent het geloof dat deze mensen bezielde zo subtiel en waarheidsgetrouw heeft weten te

vertolken en dat dit de *climax* vormt van de film.

Geestelijke weerbaarheid – De naam van Jezus

Dat het volkomen terecht is dat hij het zo geënsce-neerd heeft, valt op te maken uit het mooie boek over de *Weisse Rose: A noble treason*, van Richard Hanser. Hij beschrijft op uiterst fijnzinnige wijze wat er in de spil van de groep de *Weisse Rose*, Hans Scholl, om gegaan is. Hoe hij als jongen eerst onder de indruk geweest is van Hitler – ondanks de protesten van zijn vader, die een scherpe blik had. Hoe hij allengs op het spoor van zijn vader kwam. Dat laatste gold ook voor zijn jongere zus Sophie. Het beschrijft hoe Hans heeft gezocht en gezocht naar bronnen die hem geestelijk weerbaar konden maken tegen de Hitler-overmacht. Hij zocht ernaar bij Nietzsche. Die stelde hem ernstig teleur. Toen kwam hij uit bij de socratische dialogen van Plato. "Hier had hij het gevoel dat hij dichtbij zijn innerlijke doelen kwam." Socrates stelde dat zelfs tegenover de dood, het zedelijke boven alles gaat. Dan komt hij terecht bij Pascal. Via zijn protestantse moeder, die hem het bijbellezen van jongs af aan bijgebracht had, neemt hij de Bijbel opnieuw ter hand. "Het verbaasde hem bijzonder hoeveel plaatsen precies op de tijd sloegen die hij meemaakte." Dat bracht hem bij de kerkvaders, bij wie hij houvast zocht. Zo kwam hij bij Augustinus terecht, die de val van Rome meemaakte door de barbaren. Maar Rome, het christendom is in stand gebleven en erboven op gekrabbeld. De Vandalen en de Gothen: het waren ongelovige Germanen... Maakte hij nu hetzelfde mee – de stad Góds echter bleef!

Voor Sophie Scholl boden *De Belijdenissen* van Augustinus houvast, vooral de bekende spreuk: "onrustig is ons hart totdat het rust vindt in U, o God." Ook kwamen ze in hun jonge leven in aanraking met enkele oudere rooms-katholieke hoogleraren: Carl Muth. Bij hem ontmoetten ze Theodor Haecker. Door het lezen uit van Muths boeken (o.a. Plato en kerkvaders), door voordrachten uit Haeckers dagboek, dat later uitgegeven is onder de titel *Tag- und Nachtbücher* werden zij innerlijk gevoed en weerbaar. Haecker kon hun veel vertellen. Hij had Kierkegaard in het Duits vertaald én John Henry Newman! Welke indruk dit alles op Hans maakte! Hij kreeg door dat Hitlers regime 'geestvijandig' was. Door zijn gesprekken en door de lectuur kreeg hij houvast aan Christus. Niet de macht maar de liefde was het eerste gebod: "In de christelijke voorstelling van genade en verlossing, die een liefhebbende Vader door het offer van zijn vleesgeworden Zoon de mensheid belooft, vond hij de enige toevlucht in een voortdurend donker wordende wereld, waarin ook het laatste vonkje fatsoen dreigde te doven."

Zolang er zúlke jonge mensen zijn, is er hoop. Valt het me kwalijk te nemen, als ik aan het slot van dit artikel, met een zekere ontroering denk: de schrijvers uit wie de leden van de *Weisse Rose* putten, zijn dezelfde wier geschriften wij keer op keer naar voren brengen in ons

blad. En dat om elkaar in déze tijd toe te rusten om even standvastig te zijn als deze nog zo jonge mensen, wier kracht lag in de Naam van Hem, die stierf èn... is opgestaan, de Naam die de moeder van Sophie Scholl haar dochter nog één keer noemde: "Jesus, mein Kind, Jesus."

Drs. J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Groen van Prinsterer als Europeaan

In de loop van 2004 verscheen bij Uitgeverij "Verloren" in Hilversum een boek getiteld: "Groen van Prinsterer in Europese context" *, – een bundel bijdragen, teruggaand op voordrachten, die op 21 november 2001 in het gebouw van de Vrije Universiteit zijn gehouden tijdens een symposium, dat door het "Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800 - heden)" ter gelegenheid van de tweehonderdste herdenking van Groens geboortedag (21 augustus 1801) was georganiseerd.

Wie aan Groen van Prinsterer denkt, ziet veelal in hem in eerste instantie of wellicht zelfs hoofdzakelijk een van de grootste staatslieden, die ons land in de negentiende eeuw heeft voortgebracht, een fervent bestrijder van Thorbecke's liberalisme, hartstochtelijk voorvechter van het protestants-christelijke karakter van onze natie, pleitbezorger van het christelijk onderwijs en oprichter van de anti-revolutionaire partij, kortom een man, die in de Nederlandse politiek een grote rol gespeeld heeft. Hiermee is echter niet alles gezegd. Al vroeg onderhield Groen ook contacten met verscheidene prominente figuren in het buitenland. Bracht zijn functie van referendaris en later van secretaris van het Kabinet des Konings hem reeds in de tweede helft van de jaren twintig met buitenlandse politici in aanraking, tijdens zijn reizen in verband met zijn werk voor het Koninklijk Huis-Archief werden deze contacten uitgebreid en geïntensiveerd, waardoor zijn blik gaandeweg meer verruimd werd.

Groen was een burger van twee werelden. Hij was een man met een sterk ontwikkeld historisch en religieus gefundeerd nationaal besef, maar tevens was hij, en dat niet in de laatste plaats als gezaghebbend vertegenwoordiger van het Europese Réveil, een Europeaan pur sang. Het symposium, dat in het najaar van 2001 in Amsterdam is gehouden, had ten doel, hem te belichten als Nederlander in hart en nieren, met uitgesproken opvattingen over het eigene en het bijzondere van de Nederlandse cultuur, maar ook als breed, internationaal geori-

enteerd denker, als Europeaan, aldus T. Sminia bij de opening van het congres.

Groens internationale betrokkenheid blijkt allereerst uit zijn bestrijding van de ideeën en idealen van de Franse Revolutie. Hierin stond hij niet alleen. Hij heeft de invloed van verscheidene buitenlandse denkers ondergaan, en wel met name van de Engelse wijsgeer Edmund Burke, de Duitse rechtsfilosofen Von Haller en Stahl en de Franse staatsman Guizot, wier gedachten hij echter niet zonder meer overgenomen, maar zelfstandig en kritisch verwerkt heeft. Ook in het werk van historici als Leopold von Ranke en Jules Michelet en van theologen als Thomas Chalmers en Alexandre Rodolphe Vinet was Groen heel goed thuis. Met velen van hen onderhield hij persoonlijk contact door correspondentie en door buitenlandse reizen, mede in verband met het archiefonderzoek voor zijn *Archives ou Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau*.

In dit verband moet ook aandacht worden geschonken aan zijn levendige belangstelling voor de buitenlandse politiek. Deze komt behalve in zijn meer algemene beschouwingen over staats- en volkenrecht o.m. tot uiting in (deels ongepubliceerde) geschriften, gewijd aan concrete politieke kwesties als de Griekse opstand tegen het Turks gezag (1825 - 1826), de oorlog in Portugal (1826), de juli-revolutie van 1830, de februari-revolutie van 1848 in Frankrijk en het annexatiestreven van Bismarck (1867), dat hij met de historische rechten van gevestigde staten in strijd achtte.

Werd Groens verhouding tot Frankrijk in sterke mate bepaald door zijn categorische afwijzing van de gedachtenwereld, die aan de Franse Revolutie ten grondslag lag, ook zijn vrees voor de – in het verleden voor ons volksbestaan vaak zo bedreigend gebleken – Franse invloed op het continent speelde in dezen een grote rol. Een vrees, die door de Belgische opstand van 1830

nog werd versterkt. De titel van zijn blad "Nederlandsche Gedachten" behelsde een programma: "Slechts één waarborg dan tegen Franschen invloed en Fransche heerschappij: de zelfstandigheid van het Nederlandsche Volk". Om het Franse imperialisme het hoofd te kunnen bieden diende men "de Nederlandsche beginsels, de beginsels der voorvaderen" weer in ere te houden.

In zijn bijdrage "Groen van Prinsterer in internationale context", legt de Amsterdamse hoogleraar J. de Bruijn de vinger bij het feit, dat Groens Europese gerichtheid in een belangrijke mate werd bepaald door een sterk ontwikkeld historisch-religieus besef, dat hem op de bres deed staan voor de verdediging van Europa als een door het Christendom gestempeld werelddeel tegen de, vooral in en vanuit Frankrijk opererende, machten van ongelooft en revolutie. Een actueel item, dat in deze tijd

van steeds voortgaande secularisatie ten volle onze aandacht verdient.

Het komt mij voor, dat Groen, na een lange tijd zo niet van verguizing, dan toch wel van geringschatting, gaandeweg weer min of meer in de belangstelling begint te komen. Gelukkig, want hij verdient het zonder meer. In de bundel "Groen van Prinsterer in Europese context" worden tal van aspecten van zijn veelzijdige arbeid belicht, terwijl wij met verscheidene tijdgenoten van hem in contact komen. Al met al voldoende reden om het boek van harte in uw aandacht aan te bevelen.

* J. de Bruijn en G. Harinck (red.), "Groen van Prinsterer in Europese context". Uitg. "Verloren" (Hilversum). ISBN 90 6550 695 0. Prijs: € 15,-.

Begraafplaats

*Daar liggen
de zaden
geborgen.
Een steen
er bovenop.*

*Ze wachten
op de Morgen.
Want
ze staan
zekeer op!*

*Als straks
de bazuinen
weerklinken,
de graven
open gaan,
dan staat er
het koren
te blinken
in 't LICHT
dat nooit
onder
zal gaan!*

Mevrouw H. van der Horst, Katwijk aan Zee

Conferentie

De dag van de conferentie van de Vrienden van dr. H.F. Kohlbrugge nadert. Deze zal gehouden worden op zaterdag 13 mei a.s. in de Grote Kerk van Vianen. Dit is de kerk waar Kohlbrugge in 1856 – dus 150 jaar geleden voor het eerst op een kansel stond in de Nederlandse Hervormde Kerk. We zijn dan ook dankbaar dat de deuren van deze mooie en monumentale kerk op de 13e mei voor onze conferentiegangers open staan. Tijdens de morgenvergadering zal ds. L.J. Geluk spreken over het onderwerp *Dr. H.F. Kohlbrugge eindelijk tóch op een hervormde kansel*. Wij hadden voor de middagvergadering een vertegenwoordiger van de kring 'Kein anderes Evangelium' uit Duitsland uitgenodigd om een lezing te houden over de situatie van de kerk in dat land. Helaas moest de toezegging van Duitse zijde – om begrijpelijke redenen overigens – worden ingetrokken. Dat spijgt ons zeer, maar ons is toegezegd dat iemand van deze vereniging, die in Duitsland haar sporen verdiend heeft, volgend jaar onze conferentie zal bezoeken. Dr. Klink heeft zich bereid verklaard om in de middag te refereren over het onderwerp *Europa en de islam, vroeger en nu*. De dag begint om 10.30 uur. De sluiting vindt plaats om 16.00 uur. Degenen die gebruik willen maken van de broodmaaltijd kunnen zich opgeven bij de secretaresse mevrouw G.M. van Ommen-Middelkoop, Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen, tel. 0529 456729. De kosten van de broodmaaltijd zijn € 8,50. Graag opgeven voor 7 mei a.s.